

14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım*

Süleyman GÜNGÖR**

ÖZET

14 Mayıs 1950 tarihinde ilk defa olarak tek dereceli, gizli oy ve açık tasnif sisteminin uygulandığı seçimler sonucunda siyasal iktidar el değiştirmiştir. İktidarı kaybeden CHP, baştan beri tek parti iktidarını kullanmıştır. Kadrolarının alışık olduğu iktidarı kaybeden bir siyasal partide, bunalım ve çalkantıların yaşanması doğal sayılmalıdır. Bu çalışmada, CHP'nin yaşadığı bunalımı göz önüne serebilmek amacıyla seçimlerin öncesinden başlayarak olaylar gözlemlenerek seçim sonuçlarının etkilerinin saptanması yoluna gidilmiştir. CHP'nin seçim yenilgisi ile girdiği ifade edilen bunalım dönemi, DP'nin iktidarda olduğu yıllar boyunca devam etmiştir. Bu bunalım, hizip çatışmaları, sürekli toplanan ve sonuçlanmayan kurultaylar, örgüt ve program olarak yeni duruma uyum saplayamayan bir parti görüntüsünde kendisini açığa vurmuştur.

Anahtar Kelimeler: CHP, Cumhuriyet Halk Partisi, seçimler, parti içi demokrasi

Elections on 14 May 1950 and the Depression in CHP

ABSTRACT

As a result of the one staged, secret ballot and open enumeration method which is used for the first time in the elections on 15 May 1950, representatives who hold the political power changed. CHP, loosing this election, sustained its political power as a ruling party since it is established (except a short period of time in which multi-party system was tried) by the establishers of the republic. It should be accepted as natural that collapses and fluctuations can exist in a political party whose members become out of office after being accustomed to be a member of ruling party. In this study, it is intended to clarify the impacts of the election results by taking into account of the events started before the elections. The depression period of the CHP after loosing elections is continued during the years in which DP hold the political power. This depression, faction conflicts, frequent but resultless meetings exposed new situation in terms of organization and program in an unadjustable manner.

Keywords: CHP, Republican People's Party, elections, in-party democracy

Giriş

14 Mayıs 1950 Seçimleri, sonucu bakımından olduğu kadar, hazırlanışı bakımından da özgünlüklere sahiptir. Çok partili siyasal hayatın başlamasından itibaren eleştirilere konu olan seçim kanunu, uzun çalışmalar sonucu CHP ve DP'nin uzlaşmasıyla 16

* Bu çalışmanın ilk hali, 5 Aralık 2003 tarihinde Türk Sosyal Bilimler Derneği- VIII. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi'nde tebliğ olarak sunulmuştur.

** Bilgi teknolojileri ve İletişim Kurumu Yeşilirmak Sok. No: 16 Demirtepe, 06430 ANKARA, sgungor@yahoo.com

Şubat 1950 tarihinde yeniden düzenlendi. Bu seçim kanunu, tek dereceli, eşit ve gizli oy, açık tasnif ve her ilin bir seçim çevresi kabul edildiği “çok oy alanın seçilmesi” ilkelerine dayalı, yargının denetim ve yönetiminde bir seçim sistemi getirmekteydi.

Yeni seçim kanunu, seçim sürecini yargının yanı sıra, seçmenin denetimine de açmıştı. Bu bağlamda, seçmen kütükleri halkın incelemesine açıldı, seçim hükümet işi olmaktan çıkarılıp halkın ve partilerin yürüteceği bir etkinlik olarak tanımlandı, seçimin yürütülmesi sırasında hükümet görevlilerinin kötü eylemleri seçim suçları arasına alındı ve seçim uygulamaları hakkında şikayet ve itiraz olanakları sağlandı.¹ Seçim kanunu kabul edildikten bir ay sonra, seçimlerin yenilenmesi kararıyla TBMM dağıldı.

Seçim Öncesi Sorunlar

Seçim sürecinin başlaması parti içinde bir dizi sorunu da ortaya çıkardı. Öncelikle seçimlerin yönetiminde partinin hangi organının görev alacağı sorunu ve dolayısıyla aday listesinin belirlenmesinde etkinlik kurmak isteyen hizipler arası çekişme önemli bir huzursuzluktu. Ayrıca Partinin mevcut milletvekillerinden çoğu teşkilat yoklamasını geçememe endişesi içinde merkezin kontenjanında yer bulabilme çabasıydı. Çünkü CHP VII. kurultayda, adayları belirleme konusunda %70'lik bir oranı il teşkilatına bırakmıştı. Bütün bu sorunların üstüne, İnönü'nün tartışılmaz ağırlığı ve Faik Ahmet Barutçu'nun deyişle “diktatörce” yönetimi, Parti Divanı (PD) ve Genel İdare Kurulu (GİK) üzerinde sıkıntı yaratmaktaydı. Örneğin İnönü, Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu'nu yoklama sonucu girdiği aday listesinden baskıyla istifaya ettirdi.² Oylamalarını gizli yapması gereken PD, İnönü'nün denetiminden geçen listeyi açık oyla “soğuk bir hava içinde” kabul etti. Barutçu'nun anlattığına göre, seçim akşamı köşkte yapılan toplantıda, İnönü “diktatörce davranışından” pişman olmuş görünüyordu ve Dursunoğlu'nun gönlünü almak için gayret içindeydi.

İnönü aday listesine müdahalesinin gerekliliğini açıklarken, Parti Ucu Kurulu'nda şöyle konuştu: “Bu listenin manevi sorumluluğu benim üzerimdedir.”

Aday başvuruları 8 Nisan 1950 akşamı sona erdiğinde, Ankara'daki aday adaylarının partilere dağılımı, seçimin öncesindeki durumunu göstermesi bakımından anlamlıdır. CHP'den aday olmak isteyenler 50 civarında iken, DP aday adaylarının sayısı 65 olmuştu.³

Teşkilat yoklamaları, PD'nin Şubat ayı içinde yaptığı toplantıda belirlediği yöntemler⁴ çerçevesinde bütün illerde 9 Nisan günü yapıldı. Yoklama kurullarının oluşumu şu şekildeydi: İl idare kurulu üyeleri, il yedek üyeleri, ilçelerin idare kurulu üyeleri, bucak başkanları, her ilçeden kura ile belirlenecek beş ocak temsilcisi, o ilin Kurultay delegeleri, partili kuruluşlar, belediye daimi komisyonu üyeleri, partili belediye başkanları.⁵ Yoklama kurulu, bölge müfettişleri veya Genel Merkez tarafından görevlendirilen bir temsilci başkanlığında görev yaptı. Şubat ayı içinde bu yönde

¹ Tarhan ERDEM, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1982, s.200-237; Saim SEZEN, *Seçim ve Demokrasi*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994, S.242; Fuat ALESKEROV, Hasan ERSEL, Yavuz SABUNCU, *Seçimden Koalisyon*, YKY, İstanbul, 1999, s. 183-186.

² Faik Ahmet BARUTÇU, *Siyasi Anılar*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 407-411.

³ *Ulus*, 8 Nisan 1950.

⁴ *Vatan*, 13 Şubat 1950; *Vatan*, 20 Şubat 1950.

⁵ *Ulus*, 8 Nisan 1950.

hazırlık niteliğindeki PD kararıyla neredeyse her İl'e bir müfettiş düşecek şekilde müfettişliklerin sayısı 54'e çıkarıldı ve bunlara harcırah, araba ve tahsisat sağlandı.

Aday listelerinin oluşturulmasında ilk adım olan teşkilat yoklamasında toplam 487 milletvekilliği için 312 adayı yerel örgütler belirledi. PD 16-17 Nisan 1950 günleri yoğun ve tartışmalı toplantılarla kendisine bırakılan %30'u belirledi. Örgütlerden yoklama sonuçları ile birlikte PD'na öneriler de gönderildi. Bu öneriler iki yönlü idi. Bazı isimlerin Genel Merkez kontenjanından listeye alınması, bazılarının ise hiç bir şekilde listeye girmemesi isteniyordu. Genel Başkanvekili Hilmi Uran daha sonra yazdığı anlarında, PD'nın bu isteklere kayıtsız kalmadığını belirtiyordu. Bütün bu "çok titiz" çalışmaların, gerek örgüt gerekse merkezin "mükemmeliyet arayışının eseri" olduğunu söylüyordu.⁶

CHP GİK, %30'luk Genel Merkez kontenjanından gösterilecek adayları belirlemek için 11 Nisanda toplandı. GİK'nun oluşturduğu listeler PD tarafından onaylanarak kesinlik kazandı.⁷ Aday listesi 22 Nisan 1950'de Seçim Kurulu'na verilinceye kadar sır gibi saklandı ve kimlerin girebileceği ancak fısıltılarla duyulabildi. Listenin durumu ortaya çıktıkça kendisine yer bulamayan milletvekilleri partiden istifaya yöneliyorlardı. Esat Uras (Malatya), Hamdi Dayı (Muş), Abdulkadir Kalav (Mardin) bunlardandı. Yine de mevcut 393 milletvekilinin 224'ü yeniden aday gösterildi. CHP'de Genel Başkan İnönü ve Başbakan Günaltay iki yerden aday gösterildiler.⁸

CHP aday listelerinin belirlenmesinde, özellikle muhalif basın tarafından aynı zamanda parti içinde bir tasfiye uygulamasına girildiği ileri sürüldü. Bu yorumun yapılmasında, milletvekillerinin %40'ının aday listesine girememiş olması etken oldu. Bu milletvekillerinin bir bölümünün İnönü'nün muhalifi olduğu, bir bölümünün de DP'ye geçmeye çalıştıkları söylentisi yaygındı.⁹ Seçim havasına girildiği zamandan beri, dizi halinde yaşanan istifalar bu söylentileri doğrular niteliktedir. Ferit Ecer'in (Niğde), Ali Fuat Cebesoy'un DP listesine girmeleri gibi. Seyhan milletvekili Sinan Tekelioğlu'nun Partiden istifası ve yalanlansa bile Refet Bele'nin istifası söylentisinin dolaşması CHP içinde daha seçimler öncesinde yaprak dökümü görüntüsü yarattı.¹⁰ Bu görünüm, seçimden sonraki yaygın bir eğilimin de habercisi olacaktı.

Seçim Kampanyası

Hükümet tarafından, seçimlerin 14 Mayıs'ta yenileceğinin ilan edildiği 1 Mart 1950'den beri bütün siyasal etkinlikler seçimlerin gölgesini üzerinde taşıyordu. Aynı gün iki yeni kanun kabul edildi. Tekke ve Zaviyeleri kapatan kanununda değişiklik yapıldı ve "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edilmesi Ve Döviz Taahhüdünde Bulunulması" hakkında kanun meclisten geçti. 14-22 Mart 1950 tarihleri arasında TBMM, Toprak Reformu Kanunu'nu ele aldı ve uygulanamaz hale getirecek şekilde toprak sahipleri

⁶ Hilmi URAN, *Hatıralarım*, Ayıldız Matbaası, Ankara, 1959, s. 559-561.

⁷ *Vatan*, 11 Nisan 1950.

⁸ *Zafer*, 23 Nisan 1950; *Ulus*, 23 Nisan 1950.

⁹ Feroz ve Bedia Turgay AHMAD, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s. 64.

¹⁰ *Ulus*, 27-28 Mart 1950.

lehine değiştirdi.¹¹ İnönü, CHP genel başkanı sıfatıyla ilk seçim konuşmasını 23 Mart'ta Polatlı'da yaptı. Böylece partisi adına seçim kampanyasını resmen başlatmış oldu.

CHP'nin seçim çalışmaları arasında; Genel Başkan ve diğer parti liderlerinin gezi ve radyo konuşmaları, teşkilat yoklamaları nedeniyle siyasal gündemin bütün teşkilat kademelerine kadar indirilmesi, yayınlanan seçim beyannamesi ve özellikle Ulus gazetesinin yayınlarında yürütülen propaganda sayılabilir. Bunların dışında alttan alta yürütülen başka bir kampanya daha vardı. Hükümetin isteği ile çıkartılan yukarıda örneklerini verdiğimiz kanunlar gibi, çok partili yapıya geçilmesinden beri gözlenen, özellikle Altıok'un devrimcilik ve laiklik ilkelerinde gevşeme işaretleri "alttan yürütülen kampanya"nın su yüzüne yansımalarıydı. Bu gevşeme, bazı durumlarda dini siyasal çıkarlar için kullanma noktasına ulaştırıldı. Ankara merkezli Tıcanî Tarikatı ve şeyhi Kemal Pilavoğlu ile kurulan ilişki bu noktadaydı. Özellikle köylere giden CHP temsilcilerinin "DP'nin Hüviyeti veya Köyde Muhakeme" adlı kitabı dağıtılması bunun diğer bir örneğidir. Ankara'da CHP'lilere ait Ulus Matbaasında basılan¹² bu kitapta, İnönü'nün vatandaşlar arasında düşmanlığı engellemekle Allah yolunda çalıştığı ifade edilmektedir. DP ise, menfaat için bir araya toplanmış ve düşmanlık yaratmaktadır.

Zafer gazetesi 11 Nisan 1950 günkü sayısında Tıcanilerin ve Pilavoğlu'nun CHP'ye kayıt olduklarını haber verdi.¹³ Gazete bu konuyu seçimden bir buçuk ay sonra tekrar açtı. Gazetenin iddiasına göre, Pilavoğlu ve müritleri 10 Nisan 1950 günü Ankara il başkanlığı binasında üye kayıtlarını yaptırmışlar, köylerde toplantılar düzenleyip CHP propagandasına katılmışlar ve partiye üye yazmışlardı. Hatta cevapsız kalmış sorular da ortaya atılmıştı. "Genel Başkan rey toplamak için Pilavoğlu'nu yemeğe alkoymuş mudur? Rifat Pilavoğlu, sırf adı kullanılmak için aday yapılmamış mıdır?"¹⁴ Pilavoğlu'nun avukatı olan Yılmaz Akpınar'ın CHP Balıkesir milletvekili Muzaffer Akpınar'ın oğlu olduğu vurgulandı.¹⁵ Muzaffer Akpınar bu dönem yeniden Genel Merkez kontenjanından CHP Balıkesir adayı oldu. Avukat Yılmaz Akpınar'ın başka parti yetkilileri ile birlikte parti toplantıları yapmak üzere yurt gezilerine de katıldığı¹⁶ düşünülünce, Pilavoğlu'nun vekilliğini üstlenmesinin Parti'de olumsuz yankı yaratmadığı kanısı ileri sürülebilir.

Yakup Kadri de, anılarında CHP'nin dini siyasette bir araç olarak kullandığına tanıklık eder.¹⁷ Zafer gazetesi Tıcanilerin CHP propagandası yaptıklarını yazarken; Ulus bu haberleri görmezden gelip sadece devam eden Tıcani davası hakkında bilgiler

¹¹ AHMAD, s. 62.

¹² İ. Ethem TATLIOĞLU, *DP'nin Hüviyeti veya Köyde Muhakeme*, Ulus Basımevi, Ankara, 1950.

¹³ *Zafer*, 11 Nisan 1950; *Vatan*, 20 Nisan 1950.

¹⁴ *Zafer*, 30 Haziran 1951.

¹⁵ *Zafer*, 12 Nisan 1950; *Vatan*, 20 Nisan 1950.

¹⁶ *Ulus*, 4 Ekim 1950.

¹⁷ Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *Politikada 45 yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s-168-169. Ayrıca yazarm, İnönü ile dargın olduğu bir zamanda polemikçi bir üslupla yazdığı bir broşürde, "Pilavoğlu gibi dini -hem de Cumhuriyet Halk Partisi lehine- siyasete alet edenlerin..." denilmektedir. Aynı yerde, bu gericilerin İnönü iktidarında yetişen kuşaktan olduğuna da dikkat çekiliyor. Yakup Kadri KARAOSMANOĞLU, *CHP ve Genel Başkanı -Siyasi İncelemeler-*, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1963, s.5.

verdi. Her türlü imaya ve söylentiye cevap veren Ulus'un bu konudaki suskunluğu "sükut ikrardandır" atasözünü akla getirmektedir.

CHP'nin resmi seçim kampanyası, yukarıda belirtildiği gibi 23 Mart'ta İnönü'nün Polatlı mitingi ile başladı. Genel Başkanın seçim mitingleri takvimi şu şekilde gerçekleşti: 25 Mart Kırıkkale, 27 Mart Beypazarı, 30 Mart Malatya, 31 Mart Diyarbakır ve Elazığ, 1 Nisan Gaziantep ve Maraş, 2 Nisan Adana ve Mersin, 4 Nisan Konya, 4 Mayıs İzmir, 5 Mayıs Manisa ve Balıkesir, 6 Mayıs Biga, 7 Mayıs Bursa, 8 Mayıs İzmit, 9 Mayıs İstanbul. İnönü bu gezileri sırasında ara istasyonlarda yerel teşkilatla ve vatandaşlarla temaslarda bulundu. Buralarda İnönü'nün karşılanması çok kez CHP'lileri memnun edecek coşku ve kalabalıkla gerçekleşti. Hatta Hilmi Uran'ın seçim çevresi olan Adana'da karşılanmanın, "benzersiz bir kalabalık" tarafından yapıldığı vurgulandı. Benzersizliği, söylentilerin "böylesi Atatürk için bile yapılmadı" kıyaslamasıyla kanıtlanıyordu.¹⁸ İnönü'nün seçim kampanyası çerçevesinde yaptığı gezinin son durağı İstanbul'du. Vali Fahrettin Kerim Gökay'ın sonradan çok meşhur olan "İşte Paşam İstanbul" sözü İstanbul'daki karşılama sırasında toplanan kalabalığı kastederek söylenmişti.¹⁹

İnönü, içeriği birbirinin hemen hemen aynı konuşmalarında özellikle iki konuyu vurguladı. İlk olarak anayasanın "demokratik hayatın icaplarına göre" değiştirilmesi ve rejimin yapılanışına ilişkin konulara değindi. Bu değişiklikler hakkında söyledikleri şu noktalardaydı: İkinci meclisin oluşturulması, kolay değişmez bir anayasa, altı okun anayasadan çıkartılması. İnönü'nün ele aldığı ikinci konu; "şiddet politikasının halli" sorunuydu. Şiddet politikası adını verdiği şey, DP'nin son büyük kongresinde ortaya çıkardığı "Husumet Andı"nda ifade bulan sert muhalefet anlayışıdır. İnönü'ye göre şiddet politikası, yine bu partilerin bünyesinde düzeltilinceye kadar kırıcı-yıkıcı etkilerini memlekete yansıtacaktır.²⁰ Halkın huzurunda bütün partileri, tarafsızlığını koruyan babacan bir tutum ile uyarılmış ve tabii eleştirdiği "şiddet" in nesnesi durumundaki Partisine ve özellikle de kendisine haksızlık edildiğini söylüyordu. Muhalefete de uzak durmayan, kendiliğinden "şeflik"ten vazgeçmiş tarafsız Cumhurbaşkanı kimliğiyle konuşuyordu. Kesin olan, konumu sarsıntıda bir iktidar partisinin genel başkanına uygun biçimde konuşmadığı idi. İnönü'nün seçim nutuklarında göze çarpan temel özellik, hangi şehirde konuştuğundan ve yörenin sorunlarından tümüyle bağımsız bir metin ortaya çıkmasıydı.

İnönü Cumhurbaşkanı bulunduğu sürece, tüzük gereği genel başkanlık bütün yetki ve yükümlülükleri ile Genel Başkanvekili Hilmi Uran'ın üzerindeydi. İnönü'nün kampanyadaki gezi ve konuşmalarını, yeniden seçilebilmek için seçmenle konuşmak zorunda olan sade bir milletvekili adayının faaliyetleri gibi görmek mümkün değildir. 1950 İnönü'sü, yeni başlayan siyasal düzenin misyoneri havasındaydı. İzmir'de yapılan 4 Mayıs günkü mitingde İnönü, konuşmasıyla o kadar ılımlı bir hava yaratmıştı ki, DP çevrelerinde "efendice" bulundu ve "iktidarı kaybedeceğini anladığı için kendisini ve

¹⁸ Bu söylenti ve gezilerdeki izlenimler için genel olarak bkz. Haldun DERİN, *Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)*, (Yayına hazırlayan C. KOÇAK), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 250-257.

¹⁹ DERİN, s. 250-257 ve Şerafettin TURAN, *İsmet İnönü -Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği-*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.299.

²⁰ *Ulus*, 26 Mart 1950.

partisini muhalefete hazırlıyor” değerlendirmesine yol açtı.²¹ Oysa CHP bünyesinde, seçimi kaybetmek yalnızca çok küçük bir olasılık olarak düşünülüyordu. İnönü’den başka da bu olasılığı dile getiren olmuyordu. İnönü’nün konuyu ele alış, gezisinde kendisini izleyen muhabirlerle yaptığı bir sohbetin içinde şaka karışımı meydan okuyan bir üsluptadır:

“İktidar iken bütün tenkidlerinize tahammül ediyorum. Hele bir karşınıza geçeyim de görün bakayım. Ben bu mevkie yumuşak koltuktan gelmedim. Hep mücadele ede ede geldim. Bu davada tutacağım yol şudur: Hesapsız bir sabır, hiçbir güçlük karşısında eğilmeyen bir sebat. Seçimi kaybedersek, gördüğümüz diyeceğim bu şeref de benim, bir daha benim kadar sabırlımsı bulamazsınız. Bir daha elinize bu fırsat geçmez.”²²

İnönü’nün bu cümlesi, seçimlerden sonra, CHP’liler tarafından sık sık tekrarlandı. Çünkü iktidar kaybedilirken bile, bunu demokrasi adına kazanç olarak yazmak ve İnönü’nün baştan demiş olduğu gibi “bu şeref de benim” denilmesine gerek duyulacaktı. Ama henüz bunu düşünmek yersizdi. Hüseyin Cahit Yalçın’ın seçimlerden bir hafta önce yayınlanan başyazısında sergilediği beklenti de, bu güvene dayanıyordu: “Muhafifler güneşi çamurla sıvamak için gece gündüz çalışsınlar. Türk Milletinin sağduyusu ve muhakemesi yalan ve iftiralara rağmen realiteyi görmesine kafidir. Ve tekrar ediyoruz: Türk milleti nankör değildir.”²³

Ulus gazetesi, seçime yönelik bir kampanya yayın organı durumundaydı. Genel Başkan başta olmak üzere, parti önderlerinin çalışmaları, gezi ve konuşmaları haber yapılarak okuyucuya iletiliyor, böylece oralarda söylenen sözlerin yayılmasına çalışılıyordu. Çoğu aday veya zaten milletvekili olan köşe yazarları, yorumları ile bir yandan CHP’nin seçimleri kazanacağına yönelik güven duygusunu güçlendirmeye çalışırken, diğer yandan bu sonucun alınmasının memleket menfaatleri için ne kadar yerinde ve gerekli olduğunu dile getiriyorlardı. Yukarıda değinilen Yalçın’ın yazısına ek olarak Peyami Safa’nın “Sırası mı?” başlıklı yazısı bu tutuma iyi bir örnektir: “*Bu partinin ve onun iktidar sisteminin Bayur’lardan, Bayur’lardan ve daha başka parti ve partiküllerin mümessil ve mensuplarından fazla yıkıldığını görmeğe can atan düşman sınırımız dışındadır: malum. CHP iktidarını yıkmağa çalışmak, onunla ister istemez cephe birliği yapmaktır. CHP iktidarı ebedi kalmayacaktır. Fakat her değişimin tarihte bir eşref saati vardır.”²⁴* Peyami Safa’ya göre, bir gün CHP seçimler yolu ile iktidardan ayrılacaktı ve zaten CHP bunun yolunu açan çok partili düzeni, demokrasiyi kurmakla bunu samimi olarak ifade etmiş oluyordu. Ancak bu seçimler bu değişiklik için doğru zaman değildi. CHP’nin yapacağı daha çok önemli işler vardı. Anayasa değişiklikleri ile demokrasi rejimini kökleştirmek gibi. CHP’nin hükümetten gitmesini isteyen dış ve iç düşmanlar dört gözle bekliyorlardı. Stalin ve Sovyet Rusya gibi.

İnönü’den başka CHP’nin önde gelen isimlerinden Başbakan Günaltay ve Genel Başkanvekili Uran da, kendi aday oldukları çevrelerin dışında seçim gezileri ve mitingler yaptılar. Başbakanın konuşmalarında, yapılacak seçimlerin güvenliğinin sağlanması yolunda hükümetin aldığı önlemler ve adeta “halk için demokrasi dersleri” denilebilecek öğretici konular işleniyordu. Diğer CHP önderleri daha çok kendi seçim

²¹ *Vatan*, 6 Mayıs 1950.

²² *Ulus*, 5 Mayıs 1950.

²³ Hüseyin Cahit YALÇIN, "CHP'nin Beyannamesi", *Ulus*, 6 Mayıs 1950.

²⁴ *Ulus*, 1 Mayıs 1950.

bölgelerinde bulunuyorlardı, fakat siyasetin yeni tarzına yabancılıkları da görülüyordu. Geçen seçimlerde, aday gösterilmek milletvekili olmayı kesinleştirirken, yeni seçimlerde ise adayların, seçmenin beğenisini kazanmaları gerekmektedir.

CHP, seçim çalışmalarının en önemli metni sayılan seçim beyannamesini 27 Nisan 1950'de açıkladı.²⁵ Grup Başkanvekili Faik Ahmet Barutçu, Genel Sekreter Yardımcısı Cevat Dursunoğlu, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, Ticaret Bakanı Vedat Dicleli, Maliye Bakanı İsmail Rüştü Aksal'dan oluşan bir hazırlık komisyonu, beyannamenin taslağını hazırladı. Komisyon çalışmalarında, hangisi olduğu belirtilmeyen “büyük demokrasiler”deki seçim beyannameleri incelendi, 1947 Kurultayındaki programın içinde dört yıl için nelerin yapılabileceği ele alındı, beyannamenin prensipleri belirlendi ve maddelerin maliyeti hesaplandı. Beyannamenin yazımı görevi komisyon tarafından Erim'e verildi. Bundan sonra taslak, Genel Başkanvekili Uran ve Başbakan Günaltay'ın onaylarıyla GİK'na sevk edildi. PD beyannameye son şeklini verdi ve “Takdir Milletimizindir” başlığı ile yayınladı.

Seçim beyannamesinin sunuşu izleyen 26 maddesinde konulara verilen ağırlıklar, CHP'nin seçimlerde oluşturmak istediği görüntüyü ortaya çıkarmaktadır.²⁶

Beynamede köylü sorunları ve özel teşebbüsün desteklenmesi en geniş biçimde işlenmişti. Ancak ilk olarak “rejimin takviyesi” başlığı altında anayasa değişikliği önerilerinin ele alınması da önemlidir. Çünkü “devleti kuran parti” niteliğine uygun olarak muhalefete geçtikten sonra CHP'nin gündeminin ilk maddesi hep rejim sorunları olmayı sürdürecektir. İnönü'nün konuşmalarında da belirtilen Anayasa değişikliği önerisi beynamede de yer aldı. CHP Anayasa değişikliği isteğini, “batı demokrasisinin temel prensiplerine” uydurma gerekçesine bağlamaktaydı. Altıok'u ülkenin gelişmesi için gerekli görmekle birlikte, bunların Anayasada yer bulması “tek parti hayatı devrinin icabı” diye nitelendirildi. Ancak beyannamenin bu konuyu açıklayan 4. maddesinde Altıok'un ilkeleri dahi eksik sayılmaktaydı.²⁷ Belki sadece bir dizgi hatası olarak görülmesi gereken bu eksik sayım, CHP içinde sloganlaşan kalıpların içeriği üzerine artık yeterince düşünülmediğini, Aydemir'e hak vererek söylememizi kolaylaştırıyor.²⁸

Beynamede en geniş yer köylü ve çiftçi sorunlarına ayrılmıştı. Zaman içinde CHP'yi -hatta tasfiye ederek- bir köylü partisi haline dönüştürmek isteklerinin temelini de oluşturacak bir algılayışı burada görmekteyiz. Beyannameye bakıldığında, CHP köylü oylarına dayanmak eğilimindeydi. Başka bir deyişle kendisini köylülerin destekleyeceğini düşünmekteydi. Bildiride “milletimizin temel unsuru” kabul edilen köylü ve çiftçinin sorunlarının ayrıntılı işlenişi bu kanıyı güçlendirmektedir. Ayrıntılara girildiğinde ise, ilk başta “köyde ilk öğretim”, “köy yayınları” ve “köyde radyo” konularının işlendiği görülür. Devrimciliği Altıok'ta bir ilke olarak korusa da, evrimci bir siyaset anlayışına dönen Parti, hala aydınlanmacı tutumunu sürdürmektedir.

²⁵ *Ulus*, 29 Nisan 1950.

²⁶ *Ulus*, 28 Nisan 1950.

²⁷ Madde 4: “Milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, laiklik, devrimcilik umdeleri partimizin ana prensipleridir. Yurdumuzun yükselip gelişmesinin bu düsturlar yolundan gerçekleşeceğine inanmaktayız. Tek parti hayatı devrinin icabı sayılarak anayasaya sokulmuş olan bu 6 umdeyi anayasadan çıkaracağız. Bununla beraber anayasaya laik cumhuriyet rejiminin korunması için gerekli kayıtların konması lazım geldiği kanaatindeyiz.”

²⁸ Şevket Süreyya AYDEMİR, *İkinci Adam C. III*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 89'da, anayasaya bile giren altı ilkenin ideolojik açıklamalarının yapılmadığını iddia eder.

Köylünün ekonomik nitelikli sorunları bundan sonra ele alınmıştı. Bu çerçevede yolların iyileştirilmesi, içme suyu sağlanması, tarıma uygun yerlerde çiftçilik yapmak isteyen ailelere destek vaadi içeren iç iskan konusu, tarımsal usul ve araçların iyileştirilmesi, modernleştirilmesi, ürünlerin çeşitlendirilmesi ve tarım sigortası sorunları işlenmişti. Maddenin en sonunda köyde sağlık koruması çalışmaları ve özellikle çocuk ölümlerinin azaltılması ele alınmıştı. Köy ve köylü sorunları bir maddede toplanmış olsa da, bütün metnin üçte birine yakını oluşturur. Ayrıca “orman davamız” adlı 6. madde de köy sorunlarından sayılmaktadır.

Beyanname, daha sonra kentsel sorunları ele almaya başlar. Elektriksiz ve susuz şehir ve kasabaların 1954 yılına kadar, bu eksiklerinin giderileceği ve kentlerdeki gıda ihtiyacı için gereken depo ve siloların gerekirse özel teşebbüsle birlikte devletçe kurulacağı, konut sorununun çözümünde kolaylıklar sağlanacağı ve özellikle Emlak Kredi Bankası kaynaklarının kullanılacağı ifade edilmekteydi. İl özel idarelerinin özerkliğinin ve kaynaklarının artırılması, İller Bankası mali kaynaklarının kuvvetlendirilmesi, devlet yolları ağının geliştirilmesi ve büyütülmesi, kasabalarda ortaokulların açılmasının hızlandırılmasına ilişkin maddeler bildirideki kentsel sorunlar grubunu oluşturmaktadır.

Beyannameye ele alınan diğer bir konu, iki yıldır uygulandığı belirtilen Doğu Kalkınma Programına devam edileceği vaadidir. Yorum yapmaksızın “çeşitli sebeplerden geri kalmış olan” yurt parçası tanımlaması ile söz edilen doğu bölgesinin, kısa sürede diğer bölgelerin düzeyine çıkarılması öngörülmekteydi (Doğu Kalkınma Planı iktidar değiştikten sonra, DP hükümetinin memleketin doğu ve batı diye yapay ayrımlara karşı çıkması ve doğu kalkınmasına ayrılan bütçe kaynaklarının kısılması nedeniyle rafa kaldırılacaktı). Bunu izleyen madde, ülke petrolünün bir işletmeye konu olacak duruma geldiğini ve bu işletmenin yönetiminde ulusal sermayeye ve “makul şartlarla gelecek yabancı sermaye”ye katılım imkânları verilmesini ele alıyordu.

Beyannameye, bir toplumun uygarlık ölçütü olarak sunulan adalet düzeneğinin, çok partili hayatın devamının ana güvencesini oluşturduğu düşüncesiyle mahkemelerin gelişmesi için gereken her tedbiri alacakları dile getirildi. Yargısal adaletin peşinden sosyal adalet konusunu ele alınırken, devletçilik anlayışı da tanımlanmaya başlamaktaydı. Buna göre CHP'nin “sosyal sahadaki devletçiliği, sosyal ıslahata öncülük etmek, sosyal tesanütü kuvvetlendirmektir.” Bu çerçevede işçilere iş güvencesi sağlanması, sosyal sigortaların memur ve işçi dışındaki bütün vatandaşlara yaygınlaştırılması ve kimsesiz çocukların korunması sorunları ele alınmaktaydı. Beyannamenin 23. maddesinde devletçilik tanımı yapılarak özel teşebbüsün ne ölçüde ve hangi yollarla destekleneceği uzun uzun anlatılmaktaydı. Bu madde, okuyucuya adeta “devletçilik geçici bir uygulama olarak kabul edilmişti” dedirtebilmek için yazılmış gibiydi: “Partimiz, milli ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yolu ile Milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacı ile, Devletçilik prensibini benimsemiştir. Bizim Devletçiliğimiz büyük maden işletmelerinin, büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüsler ile kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve posta, telgraf ve telefon gibi teşebbüslerden ibarettir.” CHP, özel teşebbüs ve sermayenin teşviki ve yeni alanlara açılması ve gelişmesi, ucuz işletme kredisi sağlamayı öngörüyor ve bu krediden doğan zararı Ziraat Bankası'na devlet bütçesinden ödemeyi planlıyordu. Devlet ve özel işletmeler

arasındaki eşitsizliğin kesin olarak kaldırılacağı vaat edilirken, bir taraftan da milletlerarası şartları kabul ederek gelecek yabancı sermayenin teşviki için geçen sene çıkartılmış olan teminat kanunu ile sağlam bir zemin kurulduğu dile getirilmekteydi. 24. maddede Halk Bankası kaynaklarından küçük sanat erbabına krediler verileceği özel olarak belirtilmekte, ama 25. maddede devlet işletmelerinin (bilhassa adı anılan Tekel Fabrikalarının) verimlilik ilkesi ile “rasyonel” olarak yönetileceği vaat edilmekteydi. Beyanname, bu yanı sıra şimdiye kadar verimlilikten ve akılcı yönetimden bilinçli olarak uzak durulduğunu itiraf etmektedir. Özü bakımından bir propaganda aracı olan böyle bir metinde, itiraftan çok başarılar tablosu çizilmesini beklemek garip bulunmasa gerekir.

Seçim bildirisinin son maddesi, bütçe konusunu ele almakta ve ihtiyaçların gelirin miktarına göre karşılanması öngörülmekteydi. Buna paralel olarak, devlet giderlerinin tasarruf anlayışı ile yürütülmesi ve vergi sisteminde ıslahat yapılması düşüncesi dile getirilmekteydi.

Seçimler ve Sonuçların Parti İçinde Değerlendirilmesi

CHP'nin bu hazırlıklarla girdiği 14 Mayıs 1950 seçimleri, hükümetin güvence verdiği gibi düzenli ve güvenli bir ortamda gerçekleşti. DP, hiç bir CHP'linin ummadığı şekilde seçimlerin galibi olarak çıkarken, CHP tam anlamıyla bir yıkıma uğradı. Bu yıkılış, yenilginin büyüklüğünden kaynaklanmakla birlikte, sadece yenilmiş olmaktan değil, böylesi bir yenilgiyi beklemiyor olmaktan doğuyordu. CHP'lilere göre, bir sayısal olasılık olarak seçimleri kaybetmek söz konusuydu, fakat bu olasılığın yaşanmasını beklediklerini söylemek gerçeklere uymaz. 1950 Seçimleri konusunda; “CHP o denli inançlıydı ki, seçimleri yurttan alacak, DP'ye de bir miktar milletvekilliği çıkarması için olanak sağlayacaktı.”²⁹ Bu özgüvenden dolayı CHP, seçimlerden önce “uzlaşma yanlısı olduğunu” göstermek için sert ve baskıcı kişiliği ile tanınan Şükrü Sökmensüer'in yerine DP tarafından da uygun bulunan ılımlı Emin Erişirgil'i İçişleri Bakanı yaptı.

Ancak sonuçlar alınmaya başladıkça seçimin kaybedildiği ve zaman geçtikçe yenilginin büyüklüğü ortaya çıktı. Seçim sonuçlarını CHP Genel Merkez yöneticilerinden bazıları, Köşk'te izlediler. Köşk çalışanları sonuçları izliyor ve yeni bilgileri yemek salonuna iletiyorlardı. Akşamın ilk saatlerinde herkes iyimser iken, bir süre sonra ilk kötü haberler gelmeye başladı ve önce Kocaeli ve Rize illerinde seçimin kaybedildiği öğrenildi. Erim, kaybeden kişi olarak sarsılmış durumdaydı. O saatten itibaren umutların yıkılması havanın genel tanımı için uygun bir deyim olacaktı.³⁰ Bu akşamı anlatan Barutçu'nun aktardığı İnönü'nün sözleri özellikle ilgi çekicidir:³¹

“Biz elli kişi olarak meclise gürsek, yine bize koalisyon önerirler. Kabul etmeyeceğiz. Bu sonuç, iç politikanın bizî suçlamasıdır, dış politikanın bizî suçlamasıdır. Kitlelerin suçu yoktur, aydın denilen zümre bize karşı neler aşulamamıştır. (...) Son zamanlarda onları yendiğimizi sanıyorduk, yanılmıyız. İç politikanın suçlamasıdır, çünkü bu parti, karşıımızdaki parti fırsatı

²⁹ Cüneyt ARCA YÜREK, *Arcayürek Açıklıyor-2 Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954*, Bilgi yayınevi, 1985, 2. Basım, Ankara, s. 213.

³⁰ Nihat Erim, Kocaeli'nin sonuçlarını öğrenince, "zaten ümidim yoktu" dedikten sonra III. Selim'e ait şu beyti okumuş: "Kendi elimle kesip yare verdiğim kalem, fetvay-ı hun-ı nahakkımı yazdı iptida". DERİN, s.258.

³¹ BARUTÇU, ss. 415-417. Vurgular bana ait.

kullanıyor, devrimler benüz kökleşmemiştir. Dış politikanın suçlamasıdır, çünkü Ruslar'ın geniş ölçüde propaganda yaptıkları kuşkusuzdur. Tek kaygım, İkinci Dünya Savaşından kurtardığımız ülkenin Üçüncü Dünya Savaşının öncesinde yönetimsiz kalışıdır. Şimdi biz birbirimize düşmemeliyiz. 'Falan şunu yönetemedi, bunu parti yapamadı' dememeliyiz. Bütün suçlar hep benimdir. Abartmayayım ama, bir yıl sonra duruma bütünüyle egemen olacağız. Biz'e teslim olacaklardır. Bu masadaki arkadaşlarımla övünüyorum, biz çarpışmak için yeterliyiz. Ben kendilerinden iç güvenlik ve dış güvenlik için güvence isteyeceğim."

İnönü zaman kaybetmeden iktidarı devretmek için Meclisi toplamak gerektiğini söylerken, alınan sonucun karşısında özellikle Ankaralılara kırgınlığını ima ediyordu. "Meclis'i çağırmalıyız. Onlara hükümeti kurmayı önermeliyiz. Ben iktidarı bırakmağa giden onurlu bir yolu tutmakla arkadaşlarıma karşı ve belki de tarihe karşı bir durumda görülebirim. Fakat başka türlü hareket, rejimi bir ayaklanmayla sona erdirmek olurdu. Gezgün İstiklal Mahkemeleriyle bir ülke yönetilemez. Çok istiyorum, şu Ankara beni seçmesin..."

Barutçu'ya göre "Paşa bu sözü zehirli bir psikoloji içinde söylüyordu". Ankara İnönü'yü gerçekten de seçmedi. Malatya'dan da aday gösterilmemiş olsaydı, "Milli Şef" iktidardan düşerken milletvekilliğini bile yitirecekti. Ankaralının bu tutumuna Barutçu "nankörlük" nitelemesini yapıyordu, tıpkı Yalçın'ın "Türk milleti nankör değildir"³² deyişindeki gibi. İleri tarihlerde MP'liler, seçim akşamı İnönü'nün Köşkün balkonundan Ankara'ya "nankörler, nankör millet" diye bağırıldığı iddiasını yaydılar. Başka hiç bir kaynakta doğrulanmayan bu iddia askıda kalsa da, birbirinden bağımsız yorumlarda "nankör" sıfatının kullanılması ilginç rastlantıdır. Bu noktada, seçim sonuçlarına ilişkin CHP'de yaygın bir kanaat saptanmış oldu: Nankörlük. Buna göre, CHP bütün yaptıkları karşısında halktan 14 Mayıs'ta böyle bir nankörlük görmüştür.

Seçim sonuçlarının kesinleştiği saatten itibaren, CHP iktidarı devretmeye hazır olduğunu duraksamadan açıkladı. 15 Mayıs sabahı Cumhurbaşkanlığından Bayar aranarak Köşke davet edildi. Bayar ile İnönü görüşmesinde hükümetin DP kabinesinin kurulabilmesi için yeni TBMM toplanıncaya kadar görevde kalması kararlaştırıldı.³³ Parti yayın organı Ulus'un, sonuçların ortaya çıkmasından sonraki sayısında manşeti şuydu: "CHP İktidarı devrediyor." Alt başlıkta ise gerçekten soğukkanlı bulunabilecek şu cümle vardı: "CHP Hükümetinde Başbakanın başka hiç kimse Meclise giremedi."³⁴

CHP'nin tam liste kazandığı iller: Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkari, Hatay, Kars, Malatya, Sinop. CHP'nin kısmen kazandığı iller: Kastamonu, Kırşehir, Kütahya, Mardin, Muş, Ordu, Trabzon, Van, Yozgat. Çoğunluğu kazanan DP'nin liderinin seçim sonuçları ve CHP'nin durumu hakkında verdiği demeci Ulus'ta da yayımlandı: "Halk Partisi'nin Mecliste muhalefeti daha geniş bir kadro ile temsil etmesini temenni ederdim. Ne yapalım ki, millet böyle istemiş."³⁵

Seçim sonuçlarının rengi ilk gün belli oldu, ama ancak 18 Mayıs 1950'de sonuçlar resmen kesinleşti. DİE'nin sonraki yıllarda derlediği rakamlara göre, katılım oranı %89.3 olan 14 Mayıs 1950 seçimlerinin sonuçları özetle şöyleydi: CHP %39,9 oy ile 69 milletvekili çıkardı. DP %53,3 oy oranı ile 408 milletvekili çıkardı. MP ise %3.1

³² *Ulus*, 6 Mayıs 1950; Hüseyin Cahit Yalçın: "CHP'nin Beyanamesi".

³³ DERİN, s.259.

³⁴ *Ulus*, 16 Mayıs 1950.

³⁵ *Ulus*, 17 Mayıs 1950.

oy oranı ile 1 milletvekilliği kazanırken, toplam oyları %4.8 olan bağımsızlardan 9 tanesi milletvekili seçildi.

Sonuçların böyle çıkmasında neler etken olmuştu? Bu ve bunun türevi sorular Parti içinde muhakkak soruldu, ama soruların vurgusu da, yanıtlar da kapalı kapılar ardında kaldı. Barutçu ile Dursunoğlu arasındaki sohbetlerde, Adalet, Sağlık ve Millî Eğitim bakanları gibi bazı bakanların adeta halkı CHP'den soğutmak için yapmadıkları kalmadığı konuşuluyordu.³⁶

Seçim sonuçlarının resmîyet kazandığı gün (18 Mayıs) Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas, bakanlıktaki makamında basın toplantısı yaptı. Bu seçimin en kötü yanı, nispi temsilî gerçekleştirilememesidir, dedi.³⁷ Bütün muhalefet dönemi boyunca, seçim sisteminin temsilde adaleti sağlamak açısından zayıflığı CHP için vazgeçilmez bir söylev konusu olmuştur.

Seçimlerin bu sonucu vermesinde CHP sözcülerine göre ilk neden milletin aldatılmış olmasıdır. Bunu savunan anlatımın en vecizlerinden birisini, seçimlerden iki yıl geçtikten sonra Hüseyin Cahit Yalçın İstanbul'da CHP'nin Sultan Selim Ocağı'nın açılışındaki nutkunda sergiledi. Yalçın'a göre, seçmenden bundan sonraki ilk seçimlerde yeniden sağduyuya dönmesi beklenirken, CHP'lilere de aldatılmışlığını millete göstermek ve bu hatanın tamiri için çalışmak görevi düşmekteydi.³⁸ Ulus'un yönetimine getirilen Nihat Erim, yayınlarıyla "milletin DP tarafından 1950'ye kadar geçen zaman içinde aldatıldığını, 14 Mayıs'ta milletin aldanma duygusuna kapılarak DP'yi iktidara getirdiğini" gazetesinin temel anlayışı yaptı. Bu görüşü İnönü de benimsedi.³⁹ Bunun nedeni CHP'nin demokrasiye geçerken yenilgi ihtimalini düşünmemiş olmasıydı.⁴⁰ Yenildiğinde ise, buna açıklama bulmak gerekliliğiyle karşılaştı ve aldatılmış seçmen söylemine başvuruldu. 14 Mayıs seçimlerini demokratik bir hava içinde yürütmek amacıyla elinden gelen tüm gayreti harcayan son Günaltay kabinesinin üyelerince 1950 yenilgisi kabullenilemedi. Gelecek seçimler için, aklı selimin galip geleceği ifadesinin ötesinde yenilgi üzerinde değerlendirme yapılmadı.⁴¹

Seçim kampanyası sırasında, CHP'ye oy verilmemesini nankörlükle bir tutan Yalçın, seçim günü ama sonuçlar alınmadan yazdığını belirttiği "Mukadderat" başlıklı yazısında partisinin kaybetme olasılığı üzerinde şunları yazmıştı: "Netice şudur ki Halk Partisi milletin ekseriyetini kendisine taraftar göremeyecek olursa, her demokratik rejimde olduğu gibi iktidarı seçimlerde kazanan rakibine terk edecek ve ona, memleketin selameti namına muvaffakiyetler dileyerek muhalefet saflarını vücuda getirecek, sükun, itidal ve insaf dairesinde vazifesini görmeye başlayacaktır. Bu suretle memleket asil, vakur, vatansever bir muhalefetin ne olduğunu da Halk Partisi'nde görecektir."⁴² Yalçın'ın seçim sonuçlarının öğrenilmesinden sonraki başyazısı, 14 Mayıs'ta sadece iktidarın değişmediğini anlatması bakımından veciz niteliktedir. "Kapanan sayfa 'millî kahraman' cumhurbaşkanları devridir. Açılan safha alelâde fani

³⁶ Barutçu, s.417.

³⁷ *Zafer*, 19 Mayıs 1950.

³⁸ *Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği Yayın Bürosu Genelgesi*, Sayı 2.

³⁹ *Arcayürek Açıklıyor-2*, s. 110.

⁴⁰ Cem EROĞUL, *DP Tarihi ve İdeolojisi*, 3. Baskı, İmge Y., Ankara, 1998, s.97.

⁴¹ Suna KİLİ, *CHP*, s.119.

⁴² *Ulus*, 15 Mayıs 1950.

vatandaşlar arasından seçilmiş alelade cumhurbaşkanları devridir.”⁴³ Her ne kadar Ulus, seçim sonuçlarını serinkanlı bir ifade ile sunsa da, iktidarın devredilmesinin ötesinde bir şeyler değişiyordu. “(A)lelâde vatandaş”, iktidarı oylarını kullanarak Milli Şef’ten alıp alelâde vatandaşlara vermişti. Burada tarihi ayrıcalığı inkar edilemeyecek bir davranış vardır ki, o da İnönü’nün kendi eliyle (hatta parti içinde karşı çıkışlarla mücadele ederek) başlattığı çok partili düzenin ilk uygulamasının kendisini muhalefete getirmesiydi. İnönü, şimdi partisi içinde yenilgi şaşkınlı arkadaşlarına, bu değişimin bir şeref payının varlığını⁴⁴ ve kendilerine ait olduğunu anlatmaya çalışıyordu.

Feridun Osman Menteseoğlu “Millet Böyle İstedi, Vazifemiz Ona Hürmettir” başlıklı yazısında seçimi bir piyango ikramiyesi gibi nitelemesi dikkat çekicidir. O denli ki, yazara göre seçmenin oyunun hangi partiyi iktidara getirdiğinin talih dışında bir açıklaması yoktu ve teselli ikramiyesini buradan üretiyordu. “Gene müteselli olabiliriz ki bu piyangoyu rejim düşmanı klikler yerine elinde bizim programın bir kopyası bulunan... bizim sahil halefimiz sayılması pek mümkün Demokrat Parti kazanmıştır.”⁴⁵ Yazara göre, seçim işleri adeta bir piyango olduğundan, üzerine düşünmeye gerek yoktu, sorgulamak gereksizdi. İnönü’nün bu insanlara seçim sonucunu kabullenmeyi öğretmesi bile, gerçekten onu övülmeye değer kılıyordu.

Peyami Safa, bir yazısında seçmenin eğilimleri ve maruz kaldığı etkileri ele alarak DP’ye oy verenleri 11 grup halinde toplamıştı:⁴⁶ Bunlara bakıldığında aldatılmışlık anlayışını Safa’nın da benimsediği görülüyordu. On bir çeşit DP seçmeni belirleyen yazarın sınıfları ya aldatanlar ya da aldatılanlar diye iki ana gruba indirilebilecek şekildeydi.

- 1- Mutlak demokrasi hayranları
- 2- Hoşnutsuzlar
- 3- Yenilikten meçhul bir iyilik bekleyenler
- 4- Varlık Vergisi’nin intikamını almak isteyen azınlık unsurlar
- 5- Hürriyet rejiminde telkinlerini kolay yürütmeyi uman komünistler
- 6- Onların etkisiyle grev hakkı isteyen işçiler
- 7- Serbest ticaret isteyen tüccar, ithalatçı ve ihracatçı
- 8- Irk, din, mezhep tesiriyle hareket eden göçmenler
- 9- Irk, din, mezhep ve ideoloji tesirindeki azınlık unsurları
- 10- Doğrudan doğruya Moskof ajanları
- 11- Bütün bu grupların ayrı ayrı telkiniyle CHP aleyhinde bulunan masum vatandaşlar

Falih Rıfki Atay “Politika” köşesinde, yerel seçimden sonra şu değerlendirmeyi yapmıştı. “Halk, hep biliyoruz, her üç seçimde de listeye oy atmıştır. CHP iktidarı yerine yeni bir iktidar denemek istediği için çok defa hele Demokrat Parti listelerinin içini okumamıştır bile...”⁴⁷ Peyami Safa’nın sığağı sığağına yazdığı makale bile seçim sonuçları üzerine analitik bir düşüncenin ürünü iken, CHP’nin güçlü kalemlerinden sayılan Atay’ın bir yıla yakın zaman ve üç seçimden sonra yaptığı yorum sadece bu

⁴³ Hüseyin Cahit YALÇIN, "Yeni Bir devir Açılıyor", *Ulus*, 17 Mayıs 1950.

⁴⁴ *Ulus*, 5 Mayıs 1950.

⁴⁵ *Ulus*, 16 Mayıs 1950.

⁴⁶ *Ulus*, 20 Mayıs 1950.

⁴⁷ *Ulus*, 9 Mart 1951.

kadardı. Bu durum bile, CHP'nin seçim yenilgisini ciddiye alarak değerlendirme eğilimine girmediğini göstermeye yeterlidir.

20 Haziran 1951 tarihinde toplanan Gaziantep İl Kongresi'nde konuşan Barlas, 14 Mayıs seçimlerini değerlendiren birkaç cümle söyledi: "Seçimleri neden kaybettiğimizi araştırmak ilerisi için faydalıdır. Fakat 1950'de akla gelen bütün tedbirler alınsa da CHP'nin seçimi kaybetmesi mukadderdi. Çünkü nizam partisi olan bu parti büyük inkılâplar yapmış memleket kalkınması için vatandaşlara zaruri külfetler yüklemişti. Karşı taraf ise, yerine getirilmesi mümkün olmayan birçok vaatler yaptı."⁴⁸ Barlas kendince "biz ne yaparsak yapalım bu seçimleri kaybedecektik" diyordu. Sadece yenilginin mukadder oluşunun gerekçesini kendisine göre ortaya koyuyordu: CHP halka bunca iktidar süresince devrimler yapılırken kaçınılmaz külfetler yüklemişti, DP ise yerine getirilemez vaatler yaptı. Kısacası seçmen Barlas'a göre de aldatıldı.

CHP Genel Sekreteri Gülek, Foreign Affairs'de ve tercümesi Ulus'ta yayınlanan "Türkiye'de demokrasi kökleşiyor" başlıklı yazısında CHP'nin 14 Mayıs'ta kaybetme sebeplerini ele aldı.⁴⁹

- 1- 27 yıllık iktidarın meşakkat ve yorgunluğu
- 2- CHP'nin icra ettiği yenilikleri kabullenmeyip geri dönüşü isteyenler CHP aleyhinde olmuştur.
- 3- Vatandaş, hesapsız DP vaatlerine inanmıştır.
- 4- CHP'li bazı adaylar, kazanmaktan çok emin olduklarından sandıklara bile gitmemişlerdir.
- 5- Tarafsız vatandaş, CHP nasıl olsa kazanır, muhalefet güçlü çıksın diye onlara oy vermiştir.

İnönü, yurtdışında eğitim gören oğlu Erdal İnönü'ye yazdığı 22 Mayıs tarihli mektupta, seçim sonucunu "fena kaybettik" diye özetledikten sonra, bunu çoğunluk sisteminin "aksi tecellisi"ne bağlamıştı. Mektubun bir yerinde Baba İnönü şöyle yazmıştı: "Niçin kaybettik? İnsafsız bin bir sebebi var. Fakat başta geleni değişiklik arzusudur. Bu da milletlerin hem masum, hem tabii arzularıdır." Bunlara bakarak denilebilir ki, CHP içinde seçimin kaybedilmesini masum ve tabii bulan başka bir sözcü bulmak zordu. Diğerleri İnönü'nün "bin bir sebep" deyip geçtiği açıklamalara dalmışlardı. Gerçi bu hava İnönü'yü de sarmış, ailesi ve kendisine yönelik bir sempatiyle karşılaştığını yazmıştı. "Hatta yanlış bir şey yapıldığı hissini halkta görüldüğünü söyleyenler var."⁵⁰

Muhalefete Geçiş

CHP'nin muhalefete geçişinin ilk adımını, seçim sonuçlarını Köşk'e bildiren Ankara Valisi ve CHP Yozgat milletvekili adayı Avni Doğan'ın, son durumu gecenin ilerleyen saatlerinde İnönü'ye aktardığı bir telefon görüşmesinde aldığı emir oluşturur: "Güzel, demek iktidar onlara teveccüh etmiş bulunuyor. Şimdi derhal Celal Bey'i telefonla arayınız ve kendisini tebrik ettiğimi söyleyiniz. İktidarı devralmak için hazırlıklarınızı

⁴⁸ *Ulus*, 22 Haziran 1951.

⁴⁹ *Ulus*, 15 Ekim 1951.

⁵⁰ Sevgi ÖZEL (Der.), *Baba İnönü'den Erdal İnönü'ye Mektuplar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1988, s.148-149.

yapsınlar.”⁵¹ Seçimleri izleyen gün, İnönü DP Genel Başkanı Bayar’a iktidarı devralmaları konusunu ilettiler. Bu görüşmeyi her iki taraf da birer bildiri ile kamuoyuna duyurdular. Seçim sonucunun gerektirdiği görev değişikliği, herkes tarafından olağan sayılmaktaydı ve olayın seyrinde olması gereken işler yapılacaktı. Bunun için istenen süre de akla yatkındı, çünkü seçimi DP kazanmış olsa bile, TBMM henüz toplanmamıştı. Devlet yönetiminin Meclis üstünlüğü ilkesine dayalı bir düzen içinde yürütüldüğü de düşünülürse, toplantı durumunda olmayan bir Meclisin iktidarı üstlenmesi olanaksızdı. Bayar’ın süre isteğini, İnönü son kez başkanlığında toplanan Günaltay Kabinesine bildirdi. Sonunda TBMM’nin toplanacağı 22 Mayıs gününe kadar hükümetin devamına karar verildi.

Dokuzuncu dönem TBMM, Meclis Başkanı, Başkanlık Divanı ve Cumhurbaşkanı seçimleri yapıldıktan sonra, İnönü’nün Cumhurbaşkanı sıfatıyla göndermiş olduğu, Günaltay hükümetinin istifasının kabul edildiğini bildiren son tezkeresi okundu. Bu tezkerelerin meclisin bilgisine sunulması ile CHP’nin 27 yıllık iktidarı resmen ve fiilen sona ermiş ve hükümet tam anlamıyla demokratik sürecin içinde yeni bir siyasal partiye geçmiş oldu.⁵² İnönü yeni Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ı tebrik etti. Bayar tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Adnan Menderes, yeni kabinenin listesini açıkladı⁵³ ve kabinenin atama işlemi gerçekleştirilerek görev değişikliğinin ikinci ayağı da yaşanmış oldu. Bu devir teslim işlemi, Türk siyasal hayatının dünya çapında özgün bir aşamasını oluşturur. Bir şeflik sistemi, kendi kararıyla başlayan muhalefet etkinlikleri ve kendi iktidarı altında yapılan seçimler yoluyla kendisini tasfiye etti. Dünün iktidar partisi ve başta eski şef olmak üzere liderler kadrosu şimdi muhalefet rolündeydi. 27 yıllık iktidarın başındaki kadronun eliyle, Aydemir’in dediği gibi “bir rejim, hatta bir hatıra” değişiyordu.⁵⁴

Seçim sonuçlarını ulusal iradenin dile gelmesi diye kabul ederek İnönü’nün “baş eğme jesti” ile birlikte çok partili rejimin varlığı uygulamalı biçimde kanıtlanmış oldu. CHP yaşananları devrimci partinin en büyük devrimi diye niteleyerek, seçim yenilgisini onurlu bir galibiyete dönüştürmeye yönelik konuşmalar ve yazılarla duyuruyor ve değerlendiriyorlardı. Görüntüyü kurtarmaya yönelik bu tutumun yanı sıra şok durumundaki CHP’nin en önemli sorunu, kendisini muhalefete alıştırmaları ve DP’nin iktidara alışmasını beklemek olacaktı. Çünkü CHP ve önderleri memleketi kendilerinden başka kimsenin yönetmeyi beceremeyeceği düşüncesiyle koalisyon teklifi bile bekliyorlardı.

Çok partili düzene geçme ve dürüstlikle yapılmış bir seçimden sonra iktidarı halkın seçtiklerine bırakma kararlılığında İnönü’nün kişisel payı inkâr edilemez.⁵⁵ İktidarı yeni seçilenlere bırakınca, CHP ve İnönü’ye de muhalefeti üstlenmek kalmıştı. Ancak CHP, kaybedebileceği bir seçime girmeye gerek örgüt gerek düşünce olarak hazır değildi. Gerçi DP için de aynı hazırlıksız yakalanma söz konusu idi. Ondan dolayı bireyler ve örgüt olarak yeni konumlarına alışmak ve onun gereklerini yerine getirmek için çalışacaklardı.

⁵¹ *Vatan*, 25 Eylül 1958; Fahir GİRİTLİOĞLU, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Mevkii*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s.251.

⁵² GİRİTLİOĞLU, s.245.

⁵³ *Ulus*, 23 Mayıs 1950.

⁵⁴ AYDEMİR, C. III, s. 26.

⁵⁵ TURAN, s. 302.

İktidarın devredilmesi, parti içinde de bir görev devrini gerektirdi. Tüzük gereği, Cumhurbaşkanı olduğu süre içinde İnönü'ye vekâlet etmek üzere seçilmiş olan Hilmi Uran, Genel Başkan kendi yetkilerini eline aldığı için vekil olarak kullandığı yetkileri asıl sahibine iade etti. Bu durum CHP örgütüne iki genelge ile duyuruldu. Bir anlamıyla CHP'de partileşme çabaları denilebilecek çalışmalar da başlatıldı. Genel Başkanvekili Hilmi Uran'ın İl İdare Kurulu Başkanlıklarına hitaben yayınladığı genelgede, seçimleri kaybetmenin hiçbir küskünlüğe sebep olmaması gerektiği, yeni devrede İnönü etrafında kenetlenerek millet hizmetine devam edilmesi istenmekteydi. Yeni Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında İnönü, 23 Mayıs 1950 tarihli genelgeyle "Cumhurbaşkanlığı vazifesinin hitamı üzerine; CHP Genel Başkanlığını fiilen deruhte ettiğimi memlekete ilan ederim" diyordu.⁵⁶

Böylece ana muhalefet partisinin başına geçmiş olan İnönü, PD'nin seçimden sonraki ilk toplantısını açarken yaptığı konuşmada yeni dönem ve yeni görevleri açısından CHP'yi bir anlamıyla yeniden tanımladı. Yeni bir tanıma gerek duyulmasının temel nedeni, CHP'nin beklemediği bu yenilgi karşısında bir sarsıntı geçirmesiydi. Söz gelimi, Muhittin Baha Pars, İnönü'ye yazdığı bir mektupla mecliste 60 kişi ile bulunmak yerine tümünden "sine-i millet"e dönmeyi önerdi. Günaltay'ın ileride belki düşünülür demesine rağmen; Barutçu, böyle bir davranışın milli iradeyi protesto anlamına geleceğini ileri sürerek karşı çıktı.⁵⁷ İzlenecek hareket tarzı konusunda muhalefet günlerinin başında, bu şekilde başlayan uyuşmazlıklar on yıl boyunca sürdü.

"İktidara almış bir parti" azınlıkta kalınca ne olacaktı? Bu soruyu CHP'liler bile endişe ile soruyorlardı. CHP'nin muhalefete geçişinin ilk yılında yapılan yerel seçimlerin sonuçları, CHP'nin diline doladığı "seçmenin aldatıldığı" iddiasını doğrulamadı. Aynı şekilde DP'nin öngörülerinin tersine CHP de yok olmamıştı. Partinin 14 Mayıs seçimlerindeki varlığını yaklaşık olarak koruması, 27 yıllık iktidar yıpranmışlığının sonrasında, Erim'e göre CHP'de yeniden iktidara gelme umut ve heyecanını dirilttiği için önemliydi.⁵⁸ Ancak durum, Erim'in söylediğinin aksine, CHP için umut dolu değildi.

Parti iktidardan düşerken, parasal rahatlığı da yitirdiğinin farkındaydı. Bunu Genel Sekreter Tefik Fikret Silay'ın, il başkanlıklarına yolladığı 18 Mayıs 1950 tarihli genelgesi açıkça bildiriyordu. İki maddeli genelgede, "bugünkü mali takatimizi göz önünde tutarak şimdilik" onarımlar da dahil bütün inşaat işlerinin durdurulması ve il içindeki müteahhitlere yaptırılan işlerin durdurularak bugüne kadar yapılanların kesin hesapları ve kalan borçlarının ayrıntılı biçimde merkeze bildirilmesi isteniyordu.⁵⁹ Bu genelgeden sonra CHP, belirgin bir tasarrufa yöneldi. GİK 25 Temmuz 1950'de taşıtlarda bir azaltmaya gidilmesini, 26 Temmuzda telefonların azaltılması ve santralin iç konuşmalara ayarlanmasını, 1 Ağustosta parti bürolarında çalışan personelin azaltılması ve Halkevlerinin partiye mali yük getirilmeden çalışmasını kararlaştırdı.⁶⁰

⁵⁶ *Ulus*, 17 Mayıs 1950; GİRİTLİOĞLU, s.247.

⁵⁷ Turan, 304.

⁵⁸ Nihat ERİM: "Dipdiri Bir Teşekkül: CHP", *Ulus*, 11 Mart 1951.

⁵⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, *CHP Arşivi*, 490.1/10.55.20.

⁶⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, *CHP Arşivi*, 490.1/33.140.8.

Sonuç

CHP harcamalarda tasarrufa yönelmekle birlikte, Kurultay toplamakta müsrif davranmaktan kaçınmadı. 1950- 1960 arası on yıllık dönemde, birisi olağanüstü olmak üzere toplam 8 Kurultay yaptı. Bunların hepsinde en önemli konu, parti içindeki kişisel etkinliği belirleyecek tüzük maddelerine ilişkin tartışmalardı. 29 Haziran 1950'de toplanan VIII. Kurultay ile başlayan bu süreç, bu kavganın da mayasını attı. Teşkilat karşısında psikolojik bir ezikliğe düşen Genel Merkez, Genel Sekreterin doğrudan delege tarafından seçilmesi yolunu açtı. İnönü'nün beklemediği bir şekilde Kasım Gülek'in Genel Sekreter seçilmesi, CHP'de Gülek ve karşıtları kavgasının patlamasına yol açtı. İnönü'nün fahri başkan yapılarak aktif siyasetin dışına çıkartılması yönündeki parti içinde beliren tartışma, Gülek adı etrafında süregiden bu çekişmeler nedeniyle, sonuçsuz kaldı.

Tüzük konusunda bu kadar atak davranan CHP, muhalefete geçtikten sonra, yeni rolüne uygun bir program yapabilmeyi 1953 yılındaki X. Kurultay'ında becerdi. Aradaki üç yıllık dönem, parti içinde uzlaşma arayışları ile geçirildi. Ulaşılan nokta, evrimci ve liberal çizgiler taşıyan bir parti programında Altıok'un tevil edilmesi gayretlerinden başka bir şey değildi.

İktidarı yitirmekle kaybedilen birçok imkân, iç tutarsızlık ve kişiselleştirilmiş hizip çatışmaları tabanda ve başkentte CHP'nin bir yaprak dökümü yaşamasına yol açtı. Partiden istifa eden her milletvekili veya eski milletvekilinin ardından, "CHP şimdi daha güçlendi" ya da "çıkarı için aramızda bulunanlar ayıklanıyor" türünden açıklamalar yapıyordu. CHP'den ayrılanlar eski partileri için ağızlarına geleni söylerken, kendi geçmişlerini nasıl karalıyor ise, CHP'nin gidenlerin ardından yaptığı açıklamalar da aynı ahlaki lekeyi taşımaktaydı.

CHP, on yıl boyunca 27 yıllık iktidar deneyimine rağmen, etkin bir muhalefet geliştiremedi. Yaptığı tek şey, DP'nin yaptıklarını eleştirmekten ibaretti. Bu durum, ilk beş yıl DP lehine çalışırken; ekonomik düzende sarsıntılarla beraber başlayan 1955 sonrasında iktidar aleyhinde etki gösterdi. Genel olarak sorunlar birikip halk iktidardan soğudukça, muhalefet kanadının en büyük partisi CHP'nin ilgi odağına oturması şeklinde tanımlanabilecek bu süreçte, CHP edilgenliğini yırtmayı hiç beceremedi.

Kısaca, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidarı yitiren CHP, içine düştüğü bunalımı aşamadı, aşma gayreti parti içi hizip çekişmelerinin gürültüsü arasında kaybolup gitti. Ancak, iktidarı ve muhalefeti ile bütün diğer siyasal partiler CHP'nin muhalefette olmasını kanıksadıkları için, bunalım olağan duruma dönüştürülmüş oldu.